

Палмира ЛЕГУРСКА, Иво ПАНЧЕВ

ВТОРИЧНОТО НАЗОВАВАНЕ НА ПРЕДМЕТНАТА ЛЕКСИКА С ВОДЕЩ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК (в съпоставка с руски, сръбски, чешки, френски и английски език)

Статията представя конструирането, разработването и част от резултатите на научен проект, реализиран в Института за български език «Проф. Любомир Андрейчин» към БАН. Задачата на проекта е въз основа на материал от български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език да се представи от семантична гледна точка вторичното назоваване на част от предметната лексика върху материал от тези езици под формата на семантичен речник. Езикова картина се конструира от гледна точка на регистъра на средния носител на езика и нейното представяне във вид на семантичен речник е добра основа за създаването на лингвистична база данни на полисемията в съпоставяните езици, както и за други приложни дейности като двуезичната лексикография, обучението по чужд език, теорията и практиката на превода.

Ключови думи: лексикална семантика, вторична номинация, предметна лексика.

През 2003 година в Института за български език «Проф. Л. Андрейчин» към БАН започва разработването на плановия научен проект «Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичната номинация (върху материал от български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език)» с ръководител, автор на концепцията и на частта руски-български език доц. д-р П. Легурска [6; 8; 10]. Частите сръбски-български, чешки-български, френски-български и английски-български са разработени съответно от доц. д-р Н. Бечева [2], гл. ас. д-р Цв. Аврамова [1], проф. д-р Д. Веселинов [3], гл. ас. д-р М. Лилова [14]. Техническата обработка на материалите и съставянето на обратен каталог на вторичните номинации с водещ български език са направени от гл. ас. д-р И. Панчев [11].

Задачата, която си поставя проектът, е въз основа на материал от български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език да се представи картината на вторичното назоваване в част от предметната лексика върху материал от тези езици под формата на семантичен речник. Езикова картина се конструира от гледна точка на регистъра на средния носител на езика и нейното представяне във вид на семантичен речник може да послужи за създаването на лингвистична база данни на полисемията в съпоставяните езици.

Направеното изследване има за цел да анализира начините за вторично назоваване в отделните езици и конкретните им лексикални реализации от определени тематични групи предметни имена в български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език. Анализът протича в рамките на емпиричната семасиология и ономасиология, като се проверява хипотезата, разработена от ръководителката на проекта за двойката езици, — руски и български, — че съществува закономерна връзка между принадлежността на дадена лексема към определена тематична група от думи и състава и качеството на значенията ѝ. Последното твърдение е основа за допускането, че полисемията може да се представи чрез троен семантичен параметър — лексикално-тематична група, тип значение и лексикална семантична съставяща който е както диагностичен и прогнозиращ модел на явлениято вторична номинация, така и основа за съпоставка — *tertium comparationis* в многоезично съпоставително изследване на базата на споменатите по-горе езици.

След проверката на тази хипотеза върху материал от български и руски език, направена от П. Легурска [4; 5], авторският колектив разширява и проверява допускането върху материал от сръбски, чешки, френски и английски език. По този начин чрез направената съпоставка хипотезата се смята за доказана и илюстрирана с материал от три родствени — руски, сръбски и чешки — и два неродствени — френски и английски — на българския езици. В този смисъл получените резултати от анализа представят семантичната типология на вторичната номинация на предметните имена в изброените езици в даденото семантично пространство.

Анализираният материал е от тематичните групи съдове, оръдия, облекло, мебели, растения, животни и части на тялото, тъй като те заемат възли в семантичната класификация на думите във всеки език и са подходящ обект за съпоставително изследване. Екскерпирането на лексикалния материал се извършва главно от еднотомни тълковни речници за всеки отделен език, допълнени от данни от многотомни тълковни речници, тематични двуезични речници, бази данни онлайн, интроспективни данни за български език от авторския колектив и информанти за езиците, с които се съпоставя българският език. Данните се разпределят по предварително разработени и обсъдени от авторския колектив матрични схеми върху материал от българския

и руския език, допълнени след направения анализ на сръбския, чешкия, френския и английския материал. Матричните модели са рамкови от тип контейнер на значението за образуването на вторични номинации в съпоставяните езици и начините за тяхното отчитане [8; 10].

Матричните модели представляват цифров индекс на възможните типове и видове вторична номинация на предметните имена от анализиранияте тематични групи, изразени на метаязык (в случая български). Цифровият индекс е еднакъв за всички двойки съпоставяни езици: руски — български, сръбски — български, чешки — български, френски — български, английски — български, което улеснява по-нататъшното превръщане на изследването в база данни.

През 2005 г. е завършена първата част от проекта — «Типология на начините на вторичното назоваване (върху материал от български, руски, сръбски, чешки, френски, английски език)». Втората част — «Съпоставително-типологичен анализ на вторичната номинация на предметните имена в български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език» — се състои от две подчасти: ономасиологичен каталог на семантичните преходи и ономасиологичен каталог на семантичните паралели в изброените езици. Тя завършена през 2008 г. Материалите са достъпни онлайн. През 2013 г. се обсъжда и представя и третата колективна част на проекта — «Многоезичен ономасиологичен каталог на семантични процеси с редовна проява (върху материал от предметната лексика в български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език)» — образни и номинативни метафори (синхронизиран тематично-азбучен каталог) и теория за създаването му.

Към първата част на проекта членовете на колектива възприемат за уместна като илюстративна «добавка» съставянето на обратен каталог. Целта на този каталог е да представи типологията на начините и видовете вторична номинация на предметните имена в обърнат вид с водещ български език, съпоставен с руски, сръбски, чешки, френски и английски език. Такова представяне е сполучливо едновременно оглеждане на лексикалния материал от български език в многоезичен план през призмата на три славянски езика — руски, сръбски и чешки, един романски — френски и един германски — английски. Отделните авторски разработки в табличен вид по първата част на проекта, върху материали от които е съставен обратният каталог, са представени в Българска електронна лингвистична библиотека (вж. БЕЛБ). Така например е представен в таблица материалът от руски и български език в съпоставка:

Фиг. 1

Фрагмент от тематична група съдове в двойката езици руски-български

2.	блюдо 2.1. 'съдържанието на артефакта' 2.2. + 3. -	чиния 2.1. + 2.2. + 3.1. 'небесно тяло, по форма подобно на чиния' летяща чиния 3.2. 'артефакт, по функция подобен на чиния' тоалетна чиния 3.3. 'уред-предавател, по форма подобен на чиния' сателитна чиния
P ⊃ B		

Обратният каталог също представлява таблица.

Фиг. 2

Фрагмент от тематична група съдове в обратния каталог

кана 2.1. 'съдържанието на артефакта'	кувшин 2.1. 'съдържанието на артефакта'	бокал 2.1. 'съдържанието на артефакта'	konev 2.1. 'съдържание на артефакта' 3. 'съд, подобен по форма и функция на кана' <i>kropici konev</i>	broc 2.1. 'съдържанието на артефакта'	jug 2.1. 'съдържанието на артефакта'
каца 2.1. 'съдържанието на артефакта' 4. 'дебел човек'	кадка 2.1. 'съдържанието на артефакта' 4. —	каца 2.1. 'съдържанието на артефакта' 4. —	беџка 2.1. 'съдържание на артефакта' 4. 'дебел човек'	baquet 2.1. 'съдържанието на артефакта' 3. 'предмет, подобен по свойство на артефакта' = 'седалка в спортна кола'	barrel 2.1. 'съдържанието на артефакта' 3. 'цев на оръжие' 4. —

В първата вертикална колона следват в азбучна подредба думите от българската част на тематичните групи в първичните си значения, в съседните колони са техните семантични еквиваленти в руски, сръбски, чешки, френски и английски език. Под лексикалните съответствия следват начините и видовете вторична номинация след съответния цифров индекс, представени на метаезик, илюстрирани по целесъобразност с конкретни примери. В материала по отделните двойки езици авторите привеждат и такива случаи, в които на една българска дума съответства повече от една чужда [9]. В обратния каталог на съответстващата на българската се поставя тази дума от съпоставяния език, която освен че е нейно семантично съответствие, има и повече вторични номинации, т. е. не е еднозначна и следователно неинтересна от гледна точка на изучаваното явление. Като правило се поставя думата, която е посочена от автора на дадената двойка езици на първо място. Изключването на отделни думи е оправдано от илюстративния характер на обратния каталог — неговата цел е не да повтори изчерпателната картина от двуезичния материал (който е представен в НАЦИД и БЕЛБ), а да представи как се запълва матрицата с водещ български език. Изключени са и българските думи, които нямат съответствие в някои от съпоставяните езици. Причина за това е отново илюстративната функция, която е водеща при създаването на обратния каталог.

Извършва се частично унифициране на метаезика, използван при тълкуването на вторичните значения в българските части на групите. Тъй като посоката на определяне на съответствията е «чужд език — български», нормално е, като се изхожда от значенията в чуждия език, авторите на отделните двуезични части да дадат разнотипни от семантична гледна точка (макар и в отделни детайли) тълкувания на вторичните значения на едни и същи думи от българската част. За коректив е използвана българската част от двуезичните групи руски-български, разработени от П. Легурска. Тази част е дадена в първата колона на шестезичната таблица.

Подобно уеднаквяване не се извършва в тълкуването на вторичните значения на чуждите думи от двойката «чужд език — български», съответстващи си по първично значение с българската дума, за да не бъде загубена авторската интерпретация и спецификата на представяне на отделните съставни части на вторичната номинация по двойки езици. Например, в тематична група «животни» българската дума лъвица има тълкуване ‘жена, която се ползва с успех сред мъжете’, а сръбската лавица — ‘енергична и известна в обществото жена, която се харесва на мъжете’. В обратния каталог не е извършено приравняване на тълкуванията на двете вторични значения, поради наличието на двете допълнителни конотативни семи ‘енергичност’ и ‘известност’ в сръбската дума.

Обратният каталог за тематичната група съдове и останалите тематични групи оръдия, облекло, мебели, растения, животни и части на тялото в съпоставяните езици е удобен за инвентаризация на семантичните преходи като основа за съставяне на семантична типология на посочените групи. Извеждането на българския език като водещ поставя акцент върху общността на моделите на вторична номинация, като очертава мястото му в европейското езиково семантично пространство.

1. Аврамова Цв. Типология на начините за вторично назоваване в чешкия и българския език. [Електронен източник] / Цв. Аврамова. — София, 2006. — 115 с. — Достъпно на адрес: <http://gardev.com/belb/projects/proektprm/VTOR.htm>

2. Бечева Н. Типология на начините за вторично назоваване в сръбския и българския език. [Електронен източник] / Н. Бечева. — София, 2006. — 97 с. — Достъпно на адрес: <http://gardev.com/belb/projects/proektprm/VTOR.htm>

3. Веселинов Д. Типология на начините за вторично назоваване във френския и българския език. [Електронен източник] / Д. Веселинов. — София, 2006. — 125 с. — Достъпно на адрес: <http://gardev.com/belb/projects/proektprm/VTOR.htm>

4. Легурска П. Тематическа група и типове полисемии предметных имён (на материале русского и болгарского языков) / П. Легурска // Болгарская русистика. — 1984. — № 5. — С. 31—39.

5. Легурска П. Семантичен анализ на вторичните значения на предметните имена в руския и българския език (върху материал от имена, обозначаващи естествени и изкуствени предмети). — Ръкопис / П. Легурска. — София, 1985. — 115 с.

6. Легурска П. Съпоставка на лексикалните картини на света през различни еталони — tertium comparationis / П. Легурска, Д. Веселинов. — Български език. — 2001/2002. — Кн. 2. — С. 51—63.

7. Легурска П. Анализ на предметните имена в руския и българския език (теоретични проблеми) / П. Легурска // Българско езикознание. — Т. 3: Проблеми на българската лексикология, фразеология и лексикография. — София: Акад. изд. «Проф. М. Дринов», 2002. — С. 89—149.

8. Легурска П. Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичното назоваване (основи на научноизследователски проект) / П. Легурска // Чуждоезиково обучение. — София, 2003. — Кн. 5. — С. 5—22.

9. Легурска П. Некоторые проблемы сопоставительно-типологического анализа предметных имён в русском, сербском и болгарском языках / П. Легурска, Н. Бечева. — Српски језик. — Београд, 2003. — Бр. 8/ 1—2. — С. 279—290.

10. Легурска П. Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичното назоваване. Концепция. Съпоставка: руски и български език / П. Легурска. — София, 2006. — 122 с. — Деп. в НАЦИД Болг. акад. наук: УДК 801.3. — Сигнатура: НД П 18719. — № НД 21/2006. [Електронен източник]. — Достъпно на адрес: <http://gardev.com/belb/projects/proektprm/VTOR.htm>

11. Легурска П. Типология на начините за вторично назоваване в руския и българския език // Легурска П. Фрагменти от езиковата картина през призмата на вторичното назоваване. Концепция. Съпоставка: руски и български език / П. Легурска. — София, 2006. — 122 с. — Деп. в НАЦИД Бълг. АН: УДК 801.3. — Сигнатура: НД П

18719. — № НД 21/2006. [Електронен източник]. — Достъпно на адрес: <http://gardev.com/belb/projects/proekt/pm/VTOR.htm>

12. *Легурска П.* Съпоставително-типологичен анализ на полисемията (върху материал от тематичната група «оръдия» в български, руски и френски език) / П. Легурска, Д. Веселинов // Съпоставително езиковедие. — 2006. — Кн. 1. — С. 9—29.

13. *Легурска П.* За типологията на начините и видовете вторично назоваване на предметната лексика с водещ български език в съпоставка с руски, сръбски, чешки, френски и английски език / П. Легурска, И. Панчев // Българска реч. — 2008. — Кн. 1. — С. 58—72.

14. *Лилова М.* Типология на начините за вторично назоваване в английския и българския език / М. Лилова. — София, 2006. — 70 с. [Електронен източник]. — Достъпно на адрес: <http://gardev.com/belb/projects/proekt/pm/VTOR.htm>

15. Съпоставително-типологичен анализ на лексиката в родствени и неродствени езици (върху материал от български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език) / П. Легурска [и др.] : БАН, Ин-т за български език «Проф. Л. Андрейчин». — София, 2009. — 1093 с. — Деп. в НАЦИД Бълг. АН : Сигнатура НД II 18791. — № НД 65/2009.

П. Легурска, И. Панчев

ВТОРИЧНАЯ НОМИНАЦИЯ ПРЕДМЕТНОЙ ЛЕКСИКИ В БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКЕ В СОПОСТАВЛЕНИИ С РУССКИМ, СЕРБСКИМ, ЧЕШСКИМ, ФРАНЦУЗСКИМ И АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКАМИ

Статья знакомит читателя с процессами конструирования, разработки и некоторыми результатами научного проекта «Сопоставительно-типологический анализ вторичной номинации предметных имён в болгарском, русском, сербском, чешском, французском и английском языках», осуществлённого в Институте болгарского языка имени проф. Л. Андрейчина Болгарской академии наук. Задача проекта — представить с семантической точки зрения вторичную номинацию предметных имён в названных языках в виде семантического словаря. Языковая картина конструируется с точки зрения регистра среднего носителя языка; её представление в виде семантического словаря является удачной основой для создания лингвистической базы данных полисемии в сопоставляемых языках. Результаты анализа применимы и в других областях лингвистики: в двуязычной лексикографии, в преподавании иностранных языков, в теории и практике перевода.

Ключевые слова: лексическая семантика, вторичная номинация, предметная лексика.

P. Legurska, I. Panchev

SECONDARY NOMINATION OF PRESENTIVE VOCABULARY IN BULGARIAN COMPARED WITH RUSSIAN, SERBIAN, CZECH, FRENCH AND ENGLISH

The article presents design, development, and some of the results of the scientific project “Contrastive and Typological Analysis of Secondary Nomination of Concrete Nouns in Bulgarian, Russian, Serbian, Czech, French, and English” carried over at the Institute for Bulgarian Language “Prof. L. Andreychin” to the Bulgarian Academy of Sciences, under the supervision of Assoc. prof., Ph. D. Palmira Legurska. The project aims to present the linguistic phenomenon of secondary nomination of concrete nouns (from the above mentioned languages) in the form of semantic dictionary. The results are reconstructed from the point of view of average native speaker and the presentation in the form of semantic dictionary forms a good basis for creation of linguistic databases on polysemy in the above mentioned languages. The results of the analysis are applicable in other areas like bilingual dictionaries, foreign language learning, and theory and practice of translation.

Key words: lexical semantics, secondary nomination, concrete nouns.

Стаття надійшла до редакції 2.02.2013 р.

УДК 811.162.1-112'37:656.612:001.4

О. А. ВОЙЦЕВА

СЕМАНТИЧНА МОТИВАЦІЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПЛАВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У СТАРОПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено встановленню номінаційних мотивів, які відображають зовнішньомовні чинники, покладені в основу семантичної мотивації назв плавальних засобів у старопольській мові. Підкреслено, що для найменування спеціальних реалій застосовувалась як пряма номінація, так і вторинна, образна, у процесі якої мало місце вибіркове позначення певних ознак позначуваного об'єкту порівняно з іншими предметами навколишнього світу.

Ключові слова: термінологічна номінація, мотив номінації, назви плавальних засобів, польська мова.

Дослідження семантики спеціальної лексики та її важливої складової — термінології — залишаються в центрі уваги сучасних мовознавців (праці К. Я. Авербуха, О. В. Борнхвальд, М. Д. Голева, С. В. Гринёва-Гриневича, Т. Р. Кияка, В. М. Лейчика, Т. С. Пристайко, В. А. Та-